

بررسی وضعیت کلانشهر تبریز در مسیر جهانی شدن با تاکید بر پتانسیل‌های سرمایه‌گذاری

کریم حسین زاده دلیر^۱
علیرضا سلطانی^۲
یحیی کریم پور^۳

چکیده

در اتمسفر جهانی شدن، شهرها در رقابت شدید با یکدیگر سعی بر ورود بر چرخه جهانی دارند. جهانی شدن اثرات مثبت و منفی بسیاری را بر شهرها و بویژه کلانشهرها بر جای می‌گذارد. تدوین برنامه‌ها و چشم‌اندازها و راهبردهای مناسب، لازمه بقا و رشد در عرصه پیچیده، در هم‌تنیده و رقابتی جهانی کنونی می‌باشد. مدیریت کلانشهرها با هدف جهانی شدن و استانداردهای جهانی، مستلزم تدوین برنامه‌های محلی و ملی و دیپلماسی شهری و ملی می‌باشد و نیازمند اتخاذ تدابیر دولت به حمایت از ارتباطات بین‌المللی کلانشهرها در کنار اهداف ملی می‌باشد. این مقاله در نظر دارد وضعیت کلانشهر تبریز را، با تاکید بر پتانسیل سرمایه‌گذاری، در قالب برنامه‌ریزی استراتژیک تحلیل نموده و راهبردهای سازنده‌ای را به منظور توانمندی بیشتر در مسیر جهانی شدن ارائه نماید. نتایج مطالعه نشان می‌دهد کلانشهر تبریز در صورت سیاست‌گذاری فعالانه و سازنده در زمینه استفاده از پتانسیل‌های داخلی و فرصت‌های خارجی، در فرایند جهانی شدن، میتواند از مزایای آن بهره‌مند شده، و آن را به عنوان فرصتی برای تحقق توسعه پایدار شهری بهره‌برداري نماید.

۱ - استاد دانشگاه آزاد اسلامی مرند

۲ - هیئت علمی دانشگاه جامع علمی کاربردی

۳ - دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی مرند(نویسنده مسئول)

واژگان کلیدی: کلانشهر تبریز، جهانی شدن، شهر جهانی، سرمایه‌گذاری، SWOT

مقدمه

جهانی شدن مجموعه‌ای از فرایندهای چندبعدی و پیچیده است که عرصه‌های متعددی از جمله اقتصاد، ایدئولوژی، سیاست، فرهنگ و محیط زیست را دربرمی‌گیرد. منطق جهانی شدن اساساً در منطق سرمایه‌داری، یعنی حفظ و بسط فرایند تکاثر سرمایه ریشه دارد و از اینرو اقتصاد در جبهه مقدم فرایند جهانی شدن قرار می‌گیرد. (Gills, 2002). از نگاهی دیگر می‌توان جهانی شدن را راهبرد کشف فرصتها در نقاط مختلف جهان و استفاده از آنها به منظور بهینه‌سازی فعالیتهای یک موسسه قلمداد کرد (Pearce & Robinson, 2011). جهانی شدن بحثی چندبعدی است و براین باور است که محیطی جدیدی در سطح جهانی بوجود آمده است و همه اجزاء و اعضای نظام بین‌الملل متأثر از این نظام هستند (بایبوردی و کریمیان: ۱۳۹۳، ۷۸). در این دوره شکل غالب فضا دلالت بر مکان‌ها ندارد بلکه وابسته به فضای جریان‌ها است (Csatchls, 1996: 412). با این اوصاف، به دلیل وجود جریان‌های پیچیده و فراشهری در کلانشهر تبریز، به دلیل وجود پتانسیلهای بالفعل و بالقوه در زمینه پیوستن به فرایند جهانی شدن، بررسی و تحلیل وضعیت موجود آن امری ضروری می‌نماید.

مبانی نظری

جهانی شدن، اصطلاحی است که از اواسط دهه ۱۹۸۰ متداول شده و به معنی فروریختن مرزها و فراتر رفتن از آن در سطح جهانی در ابعاد اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و اجتماعی... که فرآیند آن دگرگون شدن ساختارهای محلی به جهانی است (فرهادی محلی، ۱۳۹۰، ۶۳). با وجود آن تمام نظریه‌ها تعریف یکسانی از جهانی شدن ارائه نداده‌اند (Bylis, 2017: 10). درکل جهانی شدن یک جریان مستمر از مسیر تاریخی بین‌المللی شدن است که موجب افزایش وابستگی کشورهای جهان به یکدیگر از تمامی ابعاد شده است. (Lucas, 2004). رابرتسون، جهانی شدن را فشردگی جهان و تشدید آگاهی به عنوان یک کل می‌داند (رابرتسون، ۱۳۸۰: ۵۲). استیگلیتز جهانی شدن را به عنوان تعامل نزدیک مردم

کشورهای جهان تعریف می کند که باعث کاهش هزینه حمل و نقل و ارتباطات و شکستن موانع مصنوعی در رابطه با جریان کالا، خدمات، سرمایه و دانش شده است (Stiglitz, 2002, 29). جهانی شدن شامل یکپارچه سازی اقتصادی با تبادل سیاستها و دانش در فراسوی مرزهاست (UN, 2011). جریان سرمایه بین کشورها، به دلیل کاهش کنترل مرزی جریان سرمایه همراه با حذف مقررات جهانی شدن مالی نیز نامیده می شود (UNCATAD, 2015)، این روند اساساً در طول دهه های گذشته توسط توسعه فزاینده فناوری اطلاعات و ارتباطات بوقوع پیوست (OECD, 2013). جهانی شدن اساساً توسعه کشورهای صنعتی نوظهور و صنعتی در حال توسعه را تسریع میکند. اما باعث ایجاد چالش های قابل توجه جهانی در زمینه ثبات اقتصادی، محیط زیست و اجتماعی می شود (Jovane and et al., 2017:2) برای مثال توسعه اقتصادی همیشه توأم با نابرابری اقتصادی در جهان بوده است (Antras and et al., 2017: 387). همچنین ناخودآگاه باعث ایجاد نابرابریهای اجتماعی نیز شده است (Nieuwsma and Riley, 2010:29). جهانی شدن اقتصاد که در میانه قرن نوزدهم آغاز شده بود در دهه های اخیر همچنان بر سر زبانها جاری است و تاثیر فراگیری بر توسعه اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی به ویژه بر کشورهای کمتر توسعه یافته گذاشته است (واترز، ۱۳۷۹، ۱۳).

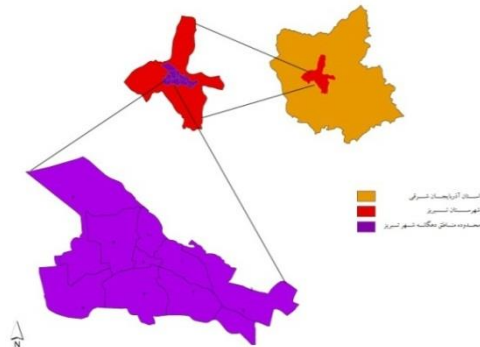
در نتیجه پیوند با جهانی شدن، شهرها علاوه بر کارکرد صرف در زمینه مبادله کالا و خدمات در منطقه پیرامونی خود که الگویی تاریخی است، مکانی‌هایی مفصلی هستند که مردم و تولیدات آنها را با سراسر جهان پیوند می دهند و از طریق آنها، کالاها و خدمات جهانی به بازارهایشان می رسند و با مصرف آنها ارزش های مازاد تولید می شود (Clark, 1996:9). شهر جهانی نیازمند زیرساخت قدرتمند و به ویژه ارتباطات و حمل و نقل می باشد (نوریان و اریاب، ۱۳۹۶: ۴۶) همچنان که نیازمند سیستم پایدار اجتماعی، اقتصادی و سیاسی است که در قالب آن به عنوان قطبهای اقتصادی، پیشرفت می کند (Lemanski, 2007, 448). شهرهای جهانی از طریق این که چه جریانهایی (اطلاعات، دانش، سرمایه، فرهنگ و...) بواسطه آنها ایجاد می گردد، تولید و بازتولید می شوند (Beaverstock et al., 2000: 47). جهانی شدن در شهرها اتفاق می افتد و شهرها مظهر و تجسم جهانی شدن بوده و آن را منعکس می کنند. (Short and Kim, 2007:14)

داده و روش‌ها

روش تحقیق در این مطالعه توصیفی-تحلیلی است. جمع‌آوری داده‌ها، از طریق بررسی‌های اسنادی و کتابخانه‌ای و مطالعات میدانی و مصاحبه و پرسشگری انجام گرفته است. در مرحله اول برای کسب دیدی جامع و مبتنی بر واقعیت، اقدام به مطالعه مبانی نظری در رابطه با ابعاد جهانی شدن صورت گرفته است. سپس از برنامه‌ریزی راهبردی جهت تدوین راهکارهای عملیاتی بهره‌گیری شده است.

برنامه‌ریزی راهبردی در واقع گونه‌ای از برنامه‌ریزی است که شیوه نظام یافته‌ای برای اخذ تصمیم‌ها و اجرای فعالیت‌ها در خصوص شکل‌دهی و رهنمود هر سیستم، کارکرد، و شناخت علل آن است (مرادی مسیحی، ۱۳۸۱: ۸). در مرحله بعد با طراحی پرسشنامه و پرسشگری از کارشناسان و متخصصین سازمانهای مرتبط با سرمایه‌گذاری در استان آذربایجان شرقی از جمله؛ سازمان صنعت، معدن، تجارت و مرکز خدمات سرمایه‌گذاری استان و همچنین گمرک استان، در قالب ۱۰۰ پرسشنامه صورت گرفته است. با توجه به اطلاعات بدست آمده، با استفاده از تکنیک SWOT به بررسی نقاط ضعف و قوت و فرصتها و تهدیدهای کلانشهر تبریز در راستای جهانی شدن پرداخته شده است. در ادامه، اقدام به وزن‌دهی عاملها و رتبه‌بندی موارد شده و با توجه به نتایج حاصل شده به تدوین و ارائه راهبردهای اجرایی و استراتژیهای مناسب جهت بهبود وضعیت کلانشهر تبریز در راستای جهانی شدن پرداخته شده است.

محدوده مورد مطالعه در آن پژوهش شهر تبریز می‌باشد. تبریز یکی از شهرهای بزرگ ایران و مرکز استان آذربایجان شرقی است. این شهر با جمعیتی برابر با ۱۷۷۳۰۳۳ نفر (سرشماری عمومی نفوس و مسکن، ۱۳۹۵)، بزرگ‌ترین شهر منطقه شمالغرب کشور ایران و قطب اداری، سیاسی، ارتباطی، بازرگانی، صنعتی، فرهنگی، و نظامی منطقه است. موقعیت مناسب جغرافیایی شهر تبریز در مرکز آذربایجان و قرار گرفتن آن در سر راه مهم ارتباطی ایران - اروپا، شرایطی را برای این شهر فراهم کرده است تا مرکز مهم اقتصادی و اداری در سطح منطقه و کشور برای یک دوره طولانی تاریخی باشد.

شکل شماره (۱) - محدوده مورد مطالعه

یافته‌ها و بحث

-تحلیل جایگاه کلانشهر تبریز در شاخص جهانی شدن جذب سرمایه گذاری

یکی از شاخص‌های مهم جهانی شدن و از ملزومات جهانی شدن شهرها، اقتصاد و فراهم کردن بستر و جذب سرمایه‌گذاری می‌باشد. زیرساخت‌های مالی و اعتباری، تاسیس بانک‌های تخصصی، ایجاد نمایندگی بانک‌های جهانی، ایجاد بورس‌های تخصصی، بیمه و برج‌های تجاری، ایجاد پایانه‌های فروش و فراهم کردن بستر برای سرمایه‌گذاران از ملزومات جهانی شدن شهرها است (A.T.Kearney, 2017). موقع جغرافیایی، استقرار شهر در محل تقاطع دره‌ها و شیبهای ملایم به همراه عوامل اقتصادی و انسانی بویژه مرزهای سیاسی و فرهنگی، طرق ارتباطی داخلی و راههای ترانزیتی تبریز به کشورهای همجوار باعث ایجاد یک موقعیت ممتاز و استراتژیک برای شهر تبریز شده است (زنگنه و شمس‌الله‌زاده، ۱۳۹۰، ۱۵۹) داشتن هتل‌های مخصوص، فضاهای عمومی مرتبط و امکانات عمومی باعث خواهد شد، گردشگران و سرمایه‌گذاران، شهر را در اولویت و تمایل خود قرار دهند. تنها زمانی شهر جهانی است که توافقات و وجود شرکت‌های چند ملیتی در آن پیش‌بینی شود، و اگر شرایط لازم برای این امر صورت نگیرد این شهرها ملی خواهند ماند. بیشتر شهرهای جهان در حال توسعه تبدیل به مراکز مالی معتبر می‌شوند. شهرهای جدید مانند

شانگهای، شنژن، ریاض و تایپه شروع به ورود به سطوح بالاتر کرده اند و شهرت خود را برای توسعه بخش مالی و تجربه حرفه ای تسریع کرده اند. روند ناپایدار بسته شدن شکاف میان مراکز مالی سنتی و مراکز جدید در حد آرزو است. هاب های تاسیس شده مانند پاریس و توکیو دیگر مطمئن نیستند که مکان های مالی رقابتی در سطح جهانی باشند (JLL Cities Research Center, 2015). در مجموع امنیت سرمایه، شفافیت حقوقی، سهولت و میزان بالای گردش مالی و مدیریت راهبردی، از شاخص های جهانی شدن است و برای اینکه این فرصت ارزشمند از دست نرود، بایستی همانند شهرهای جهانی تدابیر لازم صورت گیرد. از فرصت های مهم دیگر شهر تبریز، حرکت آن در جذب سرمایه های خارجی و داخلی است و چند پروژه مهم در شهر تبریز به وقوع پیوسته است.

جدول (۱): میزان سرمایه گذاری سالهای اخیر کلانشهر تبریز

بخش صنعت	سال ۱۳۹۴		سال ۱۳۹۵		شش ماهه اول سال ۱۳۹۶	
	رقم	رشد سالانه (درصد)	رقم	رشد سالانه (درصد)	رقم	رشد نسبت به دوره مشابه سال قبل (درصد)
تعداد جواز تاسیس (فقره)	۲۰۷۲	۱۰۰۲۶	۲۵۱	-۵۱	۳۸۳	۶
میزان سرمایه گذاری بر اساس تعداد جواز تاسیس (میلیارد ریال)	۷۱۰۲۴	۵۱۳۲۴	۲۸	-۲۸	۲۲۴۲۲	۴
میزان اشتغال بر اساس تعداد جواز تاسیس (نفر)	۴۶۶۵۰	۲۷۲۹۱	۳۱	-۳۱	۱۱۰۷۳	۱۶
مأخذ: مرکز صنعت، معین و تجارت لندن آذربایجان شرقی						
بخش صنعت	سال ۱۳۹۲		سال ۱۳۹۵		شش ماهه اول سال ۱۳۹۶	
	رقم	رشد سالانه (درصد)	رقم	رشد سالانه (درصد)	رقم	رشد نسبت به دوره مشابه سال قبل (درصد)
تعداد پروانه های بهره برداری صنعتی ایجاد (فقره)	۳۶۷۸	۳۱۲۰	۵	۲۶۴۷	۷	۷
میزان سرمایه گذاری بر اساس پروانه های بهره برداری صنعتی ایجاد (میلیارد ریال)	۲۶۷۰۹	۳۰۴۱۶	۱۴	۳۰۵۱۷	۱۵	۱۵
میزان اشتغال بر اساس پروانه های بهره برداری صنعتی صادره (نفر)	۴۶۹۷۲	۳۹۰۸۲	۳	۳۶۱۱۸	۶	۶
مأخذ: مرکز صنعت، معین و تجارت لندن آذربایجان شرقی						
سرمایه گذاری خارجی						
سرمایه گذاری خارجی منسوب (میلیون دلار)	۲۸	۲۱۵۵	۶۶۳۳	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۵
سرمایه وارده (میلیون دلار)	۸۰	۱۰	۲۳۶۴	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۵
سهم وارده از منسوب (درصد)	۲۸۶	-۲۶	۵۰۷	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۵
مأخذ: مرکز خدمات سرمایه گذاری خارجی استان آذربایجان شرقی						
توضیح: در سال ۱۳۹۲ به علت جذب سرمایه طرح هایی که در سال های قبل منسوب شده بودند رقم سرمایه وارده بیشتر از رقم منسوب می باشد						
تجارت خارجی (میلیون دلار)	رشد سال ۱۳۹۴		رشد سالانه (درصد)		شش ماهه اول سال ۱۳۹۶	
	رقم	رشد سالانه (درصد)	رقم	رشد سالانه (درصد)	رقم	رشد نسبت به دوره مشابه سال قبل (درصد)
صادرات	۳	۱۰۳۱	-۲۵	۵۹۳	۲۳	۲۳
واردات	-۳۰	۱۲۰۹	۱۳	۵۲۶	-۱۱	-۱۱
مأخذ: مرکز اقتصاد استان آذربایجان شرقی						

ارزش و حجم سهام معامله شده در کلانشهر تبریز در سالهای ۱۳۹۵-۱۳۹۶

بازار بورس منطقه ای	۱۳۹۵	رشد سالانه	شش ماهه اول سال ۱۳۹۶	رشد نسبت به دوره مشابه سال قبل
شاخص کل	۷۷۲۳۰	-۳	۵۵۸۳۲	۱۲.۳
ارزش سهام معامله شده (میلیارد ریال)	۱۴۴۲۹	-۳۴	۸۹۹۱	۱۲.۵
حجم سهام معامله شده (میلیون سهم)	۵۸۲۶	-۱۴	۲۷۴۶	-۱.۲

-عوامل داخلی مؤثر بر فرایند جهانی شدن کلانشهر تبریز (با تاکید بر سرمایه‌گذاری)

در این مرحله عوامل داخلی کلانشهر تبریز در رابطه با جهانی شدن بررسی شده و نقاط ضعف و قوت موجود استخراج شده است (جدول شماره ۲)، در این تحقیق به هر کدام از نقاط قوت و ضعف عوامل داخلی وزنی از صفر تا یک داده شده است. بطوریکه در نهایت مجموع ضرایب عوامل داخلی برابر ۱ شده است. و به هر کدام از نقاط قوت و ضعف با توجه به اهمیت هر کدام از آنها از دیدگاه کارشناسان رتبه بین ۱ تا ۴ داده شده است.

از جمله عوامل داخلی که گویای نقاط قوت کلانشهر تبریز شده است، می‌توان به مواردی از جمله:

بزرگترین شهر شمالغرب کشور، قطب اداری، سیاسی منطقه شمالغرب کشور، قطب تجاری و صنعتی منطقه شمالغرب کشور، قطب فرهنگی شمالغرب کشور، وجود مناطق آزاد، مبادی ورودی و خروجی و گمرکات با ظرفیت‌های بالای ذخیره، افزایش افراد متخصص و توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات برای افزایش راندمان تولید، عرضه و تجارت، کارآمدی سازمان صنعت، معدن و تجارت و اتاق بازرگانی و ... اشاره کرد.

در مقابل نقاط قوت سیستم داخلی کلانشهر تبریز، نقاط ضعفی نیز مطابق نظرات کارشناسان و وجود دارند که باعث ضعف عملکرد کلانشهر تبریز در فرایند جهانی شدن می‌باشد، از جمله این موارد می‌توان به نداشتن برنامه‌های آموزشی متناسب با پیشرفت در صنعت، عدم استفاده کامل از ظرفیت‌های موجود، بوجود آمدن مشکلات اقتصادی برای سرمایه‌گذاران در بخش صنعت، عدم بکارگیری متخصصان در زمینه توسعه گردشگری در سطح شهر، تشدید نرخ بیکاری در سالهای اخیر در تبریز و ... اشاره نمود.

جدول (۲): ماتریس ارزیابی عوامل داخلی (قوتها و ضعفها)

امتیاز نهایی	ضریب	رتبه	عوامل داخلی سیستم	
۰.۲۸	۰.۰۷	۴	بزرگترین شهر شمالغرب کشور	قوت
۰.۲۴	۰.۰۶	۴	قطب اداری، سیاسی منطقه شمالغرب کشور	
۰.۲۴	۰.۰۶	۴	قطب تجاری و صنعتی منطقه شمالغرب کشور	
۰.۰۱۴	۰.۰۴	۳.۵	قطب فرهنگی شمالغرب کشور	
۰.۰۹	۰.۰۳	۳	وجود مناطق آزاد، میادی ورودی و خروجی و گمرکات با ظرفیت های بالای ذخیره	
۰.۱۵	۰.۰۵	۳	افزایش افراد متخصص و توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات برای افزایش راندمان تولید، عرضه و تجارت	
۰.۱۲	۰.۰۴	۳	کارآمدی سازمان صنعت، معدن و تجارت و اتاق بازرگانی	
۰.۰۹	۰.۰۳	۳	کارآمدی اتحادیه ها و تشکلات صنفی، تجاری و صادراتی	
۰.۱۲	۰.۰۴	۳	داشتن توانمندی، استعداد و علاقه تجاری و ارتباطی جمعیت تبریز	
۰.۱۲	۰.۰۴	۳	وجود روحیه کارآفرینی بالا در بخش خصوصی	
۰.۲۸	۰.۰۷	۴	داشتن پتانسیل ها، زیر ساخت ها و ظرفیت های صنعتی، تجاری و علمی	
۰.۰۶	۰.۰۲	۳	موقعیت مناسب جغرافیایی شهر تبریز در مرکز آذربایجان و قرار گرفتن آن در سر راه مهم ارتباطی ایران - اروپا	
۰.۱۲	۰.۰۴	۳	دارا بودن تاریخ غنی و پر افتخار و یکی از کهن ترین خاستگاه های شهرنشینی و مدنیت در ایران	
۰.۱۲	۰.۰۴	۳	وجود نیروی کار ارزان قیمت در بخش های مختلف اقتصادی	
۰.۰۹	۰.۰۳	۳	وجود منابع انرژی مصرفی ارزان، نظیر آب، برق، گاز و ...	
۰.۰۹	۰.۰۳	۳	پرخورداری از شبکه های وسیع حمل و نقل جاده ای، راه آهن و فرودگاه بین المللی تبریز	
۰.۰۲	۰.۰۵	۴	وجود ظرفیت های طبیعی، علمی، تاریخی، فرهنگی برای جذب گردشگر داخلی و خارجی	
۰.۰۶	۰.۰۲	۳	وجود دانشگاه ها و مراکز آموزش فنی و حرفه ای و مؤسسات تحقیقاتی صنعتی	
۰.۰۶	۰.۰۲	۳	همجواری با مناطق دارای طبیعت منحصر به فرد (جنگلهای ارسباران و حاشیه رودخانه ارس)	
۰.۰۶	۰.۰۲	۳	دارا بودن مرز زمینی بین ایران و کشورهای آذربایجان و ارمنستان	
۰.۰۶	۰.۰۲	۳	پتانسیل بالای تبریز در جذب گردشگر سلامت	
۰.۰۶	۰.۰۲	۳	وجود مراکز و بناهای ارزشمند تاریخی به لحاظ جذب گردشگر	
۰.۰۴	۰.۰۲	۲	عدم دسترسی به اطلاعات و روند بازار کار و بهره وری	ضعف
۰.۰۲	۰.۰۱	۲	عدم وجود سیستم بانک اطلاعات جامع و کامل در رابطه با وضعیت اشتغال	
۰.۰۲	۰.۰۱	۲	بهره‌وری پایین عوامل تولید نسبت به میانگین کشوری	
۰.۰۲	۰.۰۱	۲	وجود تراکم و ترافیک بالا در سطح شهر	
۰.۰۴	۰.۰۲	۲	وجود مشکلات زیست محیطی و آلودگی هوای بالا	
۰.۰۲	۰.۰۱	۲	عدم بکارگیری و استفاده از افراد با تحصیلات عالی و متخصص در بخش های مختلف اقتصادی به ویژه در بخش صنعت	
۰.۰۱	۰.۰۱	۱	نداشتن برنامه های آموزشی متناسب با پیشرفت در صنعت	
۰.۰۱	۰.۰۱	۱	عدم استفاده کامل از ظرفیت های موجود	
۰.۰۱	۰.۰۱	۱	بوجود آمدن مشکلات اقتصادی برای سرمایه‌گذاران در بخش صنعت	
۰.۰۱	۰.۰۱	۱	عدم بکارگیری متخصصان در زمینه توسعه گردشگری در سطح شهر	
۰.۰۴	۰.۰۲	۲	عدم توسعه شهر تبریز بر پایه اصول توسعه پایدار شهری	
۰.۰۲	۰.۰۲	۱	تشدید نرخ بیکاری در سالهای اخیر در تبریز	
۳.۱۱	۱		مجموع	

-بررسی عوامل خارجی مؤثر بر فرایند جهانی شدن کلانشهر تبریز (با تاکید بر سرمایه‌گذاری)

در این مرحله هدف شناسایی آثار محیط خارجی کلانشهر تبریز جهت فرصتها و تهدیدهایی هست که تبریز را در راستای جهانی شدن تحت تأثیر قرار می‌دهد. این عوامل در جدول شماره ۳ نشان داده شده‌اند. در این قسمت هم به مانند عوامل داخلی به هر کدام از فرصتها و تهدیدهای خارجی وزنی از صفر تا یک داده شده است و همچنین بر اساس اهمیتشان از یک تا ۴ رتبه‌بندی شده‌اند. و نهایتاً امتیاز نهایی از حاصل ضرب وزن و رتبه آنها به دست آمده است.

در این مرحله نیز مطابق نظرسنجی از کارشناسان مرتبط، از جمله مهمترین عوامل خارج از کلانشهر تبریز که باعث ایجاد فرصتهایی جهت موفقیت در زمینه جهانی شدن هستند، می‌توان مواردی از جمله؛ موقعیت برتر تبریز به عنوان بزرگ‌ترین شهر منطقه شمال غرب کشور در ارائه خدمات فراملی، موقعیت استراتژیک جغرافیایی، وجود منطقه آزاد تجاری- صنعتی و نواحی ویژه اقتصادی در جلفا، دسترسی به پایانه‌های صادراتی و موقعیت مناسب ترانزیتی در اطراف شهر، روند رو به بهبود تعاملات بین‌المللی کشور و رفع تحریم‌های اقتصادی و... را بیان نمود. در مقابل این فرصتهای خارجی، تهدیدهای خارجی نیز وجود دارند که بر ضعف عملکرد این کلانشهر دامن می‌زنند، از جمله مهمترین این تهدیدها می‌توان به عدم تناسب بین توسعه نظام آموزشی و نیازهای بازار کار و عدم انطباق بین شغل و مهارت افراد در سطح کلان، تداوم سیاستهای کلان در راستای عارضه کوچک شدن واحدهای اقتصادی بخش خصوصی، عدم حمایت ارگانهای دولتی از بخش خصوصی، مشکلات تجارت خارجی و صادرات کشور، فقدان نظام ارزیابی عملکرد دستگاه‌های اجرایی بر مبنای شاخص‌های بهره‌وری در کشور و... اشاره نمود.

جدول (۳): ماتریس ارزیابی عوامل خارجی (فرصتها و تهدیدها)

عوامل خارجی سیستم			رتبه	ضریب	امتیاز نهایی
فرصت	موقعیت برتر تبریز به عنوان بزرگ‌ترین شهر منطقه شمال غرب کشور در ارائه خدمات فراملی	۴	۰.۰۸	۰.۳۲	
	موقعیت استراتژیک جغرافیایی به علت هم مرز بودن با جمهوری های آذربایجان و ارمنستان و نزدیکی با مرزهای ترکیه و شمال عراق و گرجستان و نخجوان	۴	۰.۰۸	۰.۳۲	
	وجود منطقه آزاد تجاری- صنعتی و نواحی ویژه اقتصادی در جلغا	۳.۵	۰.۰۷	۰.۲۴۵	
	دسترسی به پایانه های صادراتی و موقعیت مناسب ترانزیتی در اطراف شهر	۳	۰.۰۶	۰.۱۸	
	روند رو به بهبود تعاملات بین المللی کشور و رفع تحریم های اقتصادی	۳	۰.۰۶	۰.۱۸	
	انتخاب تبریز به عنوان پایتخت گردشگری کشورهای اسلامی در ۲۰۱۸	۳	۰.۰۶	۰.۱۸	
	تشابه فرهنگی کلانشهر تبریز با کشورهای همسایه شمالغرب کشور	۳	۰.۰۶	۰.۱۸	
تهدید	عدم تناسب بین توسعه نظام آموزشی و نیازهای بازار کار وعدم انطباق بین شغل و مهارت افراد در سطح کلان	۲	۰.۰۵	۰.۱	
	تداوم سیاستهای کلان در راستای عرضه کوچک شدن واحدهای اقتصادی بخش خصوصی	۱.۵	۰.۰۳	۰.۰۴۵	
	عدم حمایت ارگانهای دولتی از بخشهای خصوصی در سطح کلانشهرهای ایران	۲	۰.۰۶	۰.۱۲	
	مشکلات تجارت خارجی و صادرات کشور	۲	۰.۰۵	۰.۱	
	فقدان نظام ارزیابی عملکرد دستگاههای اجرایی بر مبنای شاخصهای بهره وری در کشور	۱.۵	۰.۰۳	۰.۰۴۵	
	سهم پایین سرمایه گذاری دولتی در تمامی بخشها	۲	۰.۰۶	۰.۱۲	
	عدم حمایت دولتی از پژوهش در بخشهای مختلف صنعت، خدمات و کشاورزی	۱	۰.۰۳	۰.۰۴۵	
	عدم حمایت دولتی از بخش کشاورزی	۱	۰.۰۳	۰.۰۳	
	افزایش نرخ بیکاری جوانان در تمامی بخشهای اقتصادی در کشور	۲	۰.۰۶	۰.۱۲	
	واردات بی رویه کالاهایی که در سطح استان آذربایجانشرقی تولید می‌شود	۱.۵	۰.۰۵	۰.۰۷۵	
	ریسک بالا و نامناسب بودن فضای کسب و کار در کل کشور	۱	۰.۰۳	۰.۰۳	
	مشکلات زیست محیطی منتج از خشک شدن دریاچه ارومیه	۱.۵	۰.۰۵	۰.۰۷۵	
	مجموع		۱	۲.۵۱	

در این مرحله، تحلیل‌های انجام شده، در تهیه ماتریس ارزیابی عوامل داخلی و خارجی استفاده می‌شود. ماتریس ارزیابی عوامل داخلی از لیست کردن نقاط قوت و ضعف محیط داخلی سیستم تهیه می‌شود و امتیاز نهایی هر عامل از ضرب هر عامل در رتبه آن عامل به دست می‌آید. ضریب عامل عددی است که بر حسب درجه اثرگذاری بر سیستم بین صفر تا ۱ ، به طوری که در نهایت مجموع ضرایب عوامل داخلی برابر ۱ باشد، داده می‌شود. رتبه عددی است بین ۱ تا ۴ که بر حسب مثبت بودن آن عامل در سیستم به آن عامل اختصاص داده می‌شود؛ به طوری که نقاط ضعف رتبه‌ای بین ۱ تا ۲ و نقاط قوت رتبه‌ای بین ۲ تا ۴ می‌گیرند.

امتیاز نهایی از ضرب ضریب در رتبه به دست می آید. جمع نمره نهایی از ۱ تا ۱/۹۹ نشان دهنده ضعف داخلی سیستم است. نمره ها از ۲ تا ۲/۹۹ نشان دهنده وضعیت متوسط سیستم و نمره های ۳ تا ۴ بیانگر این است که سیستم در وضعیت عالی قرار دارد (ترکمن نیا و همکاران، ۱۳۹۰: ۹۱)

شکل (۲): نمره نهایی ماتریس عوامل خارجی و داخلی

با توجه به اینکه جمع نمره نهایی داخلی کلانشهر تبریز در راستای جهانی شدن برابر با ۳/۱۱ می باشد، بنابراین وضعیت و پتانسیل داخلی کلانشهر تبریز در وضعیت عالی قرار دارد و به شرط برنامه ریزی و مدیریت بهینه، کلانشهر تبریز با استفاده از ظرفیتهای موجود، موفقیتهای چشمگیری را شاهد خواهد شد. از طرفی نمره نهایی وضعیت خارجی سیستم ۲/۵۱ می باشد. به این معنا که شرایط خارجی، حمایتهای ملی و مسائلی که خارج از کلانشهر تبریز در راستای جهانی شدن و گردش جهانی سرمایه با آن مواجه هست در شرایط متوسط قرار دارد. بنابراین تبریز نیاز به حمایت و همکاری ملی و دولتی در سطح کلان دارد.

-تدوین راهبرد

راهبرد دفاعی (حداقل - حداقل): WT

هدف کلی این راهبرد، که می‌توان آنرا "راهبرد بقا" نیز نامید، کاهش ضعفهای سیستم به منظور کاستن و خنثی سازی تهدیدات است و حالت آن تدافعی است که در زمینه وضعیت جهانی شدن کلانشهر تبریز به شرح زیر است:

WT1. ارتقاء کیفیت نظام آموزشی متناسب با وضعیت اقتصادی تبریز در راستای افزایش اشتغال (T1
(,W13)

WT2. ایجاد سیستم ارزیابی عملکرد دستگاههای اجرایی، و ایجاد بانک اطلاعات در زمینه پیشرفت وضعیت کار و بهره‌وری (T5,W1)

WT3. جذب سرمایه گذاری داخلی و خارجی جهت استفاده از ظرفیتهای موجود برای توسعه (W8,T6)

WT4. توسعه زیربنای نرم‌افزاری شامل اطلاع‌رسانی و بازاریابی فرصتهای سرمایه‌گذاری بویژه در زمینه گردشگری (W1,W8,T6)

راهبرد انطباقی: (حداقل - حداکثر): WO

این راهبرد تلاش دارد تا با کاستن از ضعفها بتواند حداکثر استفاده از فرصتها موجود ببرد. یک سازمان ممکن است در محیط خارجی خود متوجه وجود فرصتهایی شود اما به واسطه ضعفهای سازمانی خود قادر به بهره‌برداری از آنها نباشد. در چنین شرایطی اتخاذ راهبرد انطباقی می‌تواند امکان استفاده از فرصت را فراهم آورد. بنابراین این راهبرد ضمن تاکید بر نقاط ضعف درونی، سعی در بهره‌گیری از فرصتهای بیرونی در جهت رفع نقاط ضعف فراوری کلانشهر تبریز دارد و دربرگیرنده موارد زیر است:

OW1. گسترش زمینه‌های استفاده از منابع بانک جهانی جهت برنامه‌ریزی برای ارتقاء بهره‌وری عوامل تولید (O5,W3)

OW2. بکارگیری نیروهای انسانی متخصص برای شکوفایی صنعت بویژه صنعت گردشگری در فرصتهای پیش رو (O6,W6,W11)

OW3. استفاده از موقعیت مناسب ترانزیتی شهر برای توسعه تجارت و صادرات تولیدات شهر (O4,W9,W3)

OW4. استفاده از ظرفیتهای موجود علمی، صنعتی، تجاری جهت توسعه مناطق آزاد تجاری و صنعتی (O3, W8)

راهبرد اقتضایی (حداکثر - حداقل)؛ ST

این راهبرد بر پایه بهره گرفتن از قوت‌های سیستم برای مقابله با تهدیدات تدوین می‌گردد و هدف آن به حداکثر رساندن نقاط قوت و به حداقل رساندن تهدیدها است. با وجود این از آنجا که تجارب گذشته نشان داده است که کاربرد نابجای قدرت می‌تواند نتایج نامطلوبی به بار آورد، و هیچ سازمانی نباید به طور نسنجیده و غیراصولی از قدرت خود برای رفع تهدیدها استفاده کند. این راهبردها برای وضعیت جهانی شدن کلانشهر تبریز شامل موارد زیر است:

ST1. حمایت مالی از طرحها و پروژه‌های سرمایه‌گذاری در تمامی بخشهای اقتصادی (T7, S18)

ST2. استفاده از پتانسیلها، زیرساختها و ظرفیتهای صنعتی، تجاری و علمی شهر جهت افزایش تولیدات داخلی و جلوگیری از واردات بی رویه (T10, S11)

ST3. استفاده از ظرفیتهای غنی گردشگری جهت اشتغال زایی در بخش صنعت گردشگری و پایین آوردن نرخ بیکاری (S13, S22, T9)

ST4. اصلاح فضای کسب و کار با استفاده از نیروی متخصص و کارآفرین مراکز آموزشی و پژوهشی (T11, S18, S10, T1)

راهبرد تهاجمی (حداکثر - حداکثر)؛ SO

تمام سیستمها خواهان وضعیتی هستند که قادر باشند همزمان قوت و فرصتهای خود را به حداکثر برسانند. برخلاف راهبرد دفاعی که یک راه حل واکنشی است، راهبرد تهاجمی یک راه حل کنش‌گر است. در چنین وضعیتی تلاش می‌شود تا با استفاده از نقاط قوت از

فرصتهای خارجی حداکثر بهره برداری صورت گیرد که در زمینه جهانی شدن کلانشهر تبریز عبارتند از:

- SO1. استفاده از پتانسیلهای گردشگری برای جذب گردشگر از کشورهای همسایه (O2,S22)
- SO2. استفاده از فرصت بهبود تعاملات بین‌المللی جهت رونق ظرفیتهای تجاری، صنعتی شهر (O5,S3)
- SO3. استفاده از موقعیت برتر تبریز در منطقه برای توسعه و انتقال دستاوردهای سازمان صنعت، معدن و تجارت و اتاق بازرگانی (S7,O1)
- SO4. حمایت و تقویت بخش خصوصی جهت کارآفرینی در زمینه گردشگری و در منطقه آزاد تجاری-صنعتی (S11,Q3)

جدول شماره (۴): تحلیل SWOT جهت ارائه راهبردهای استراتژیک برای توسعه کلانشهر تبریز در مسیر جهانی شدن با تاکید بر سرمایه‌گذاری

تهدید (T)	فرصت (O)	تحلیل SWOT
<p>T1. عدم تناسب بین توسعه نظام آموزشی و نیازهای بازارکار و عدم انطباق بین شغل و مهارت افراد در سطح کلان.</p> <p>T2. تکوین سیاستهای کلان در راستای عارضه کوچک شدن واحدهای اقتصادی بخش خصوصی</p> <p>T3. عدم حمایت ارگانهای دولتی از بخشهای خصوصی در سطح کلانشهرهای ایران</p> <p>T4. مشکلات تجارت خارجی و صادرات کشور</p> <p>T5. فقدان نظام ارزیابی عملکرد دستگاههای اجرایی بر مبنای شاخصهای بهره‌وری در کشور</p> <p>T6. سهم پایین سرمایه‌گذاری دولتی در تمامی بخشها</p> <p>T7. عدم حمایت دولتی از پژوهش در بخشهای مختلف صنعت، خدمات و کشاورزی</p> <p>T8. عدم حمایت دولتی از بخش کشاورزی</p> <p>T9. افزایش نرخ بیکاری جوانان در تمامی بخشهای اقتصادی در کشور</p> <p>T10. واردات بی‌رویه کالاهایی که در سطح استان آذربایجانشرقی تولید می‌شود</p> <p>T11. ریسک بالا و نامناسب بودن فضای کسب و کار در کل کشور</p> <p>T12. مشکلات زیست محیطی منتج از خشک شدن دریاچه ارومیه</p>	<p>O1. موقعیت برتر تبریز به عنوان بزرگ‌ترین شهر منطقه شمال غرب کشور در ارائه خدمات فراملی</p> <p>O2. موقعیت استراتژیک جغرافیایی به علت هم‌مرز بودن با جمهوری‌های آذربایجان و ارمنستان و نزدیکی با مرزهای ترکیه و شمال عراق و گرجستان و نخجوان</p> <p>O3. وجود منطقه آزاد تجاری-صنعتی و نواحی ویژه اقتصادی در جلفا</p> <p>O4. دسترسی به پایانه‌های صادراتی و موقعیت مناسب ترانزیتی در اطراف شهر</p> <p>O5. روند رو به بهبود تعاملات بین‌المللی کشور و رفع تحریم‌های اقتصادی</p> <p>O6. انتخاب تبریز به عنوان پایتخت گردشگری کشورهای اسلامی در ۲۰۱۸</p> <p>O7. تشابه فرهنگی کلانشهر تبریز با کشورهای همسایه شمالغرب کشور</p>	
استراتژی تقاضایی (ST)	استراتژی نهانجایی (SO)	قوت (S)
<p>ST1. حمایت مالی از طرحها و پروژه‌های سرمایه‌گذاری در تمامی بخشهای اقتصادی (T7, S18)</p> <p>ST2. استفاده از پتانسیلهای، زیرساختها و ظرفیتهای صنعتی، تجاری و علمی شهر جهت افزایش تولیدات داخلی و جلوگیری از واردات بی‌رویه (T10, S11)</p> <p>ST3. استفاده از ظرفیتهای غنی گردشگری جهت اشتغال زایی در بخش صنعت گردشگری و پایین آوردن نرخ بیکاری (S13, S22, T9)</p> <p>ST4. اصلاح فضای کسب و کار با استفاده از نیروی متخصص و کارآفرین مراکز آموزشی و پژوهشی (T11, S18, S10, T1)</p>	<p>SO1. استفاده از پتانسیلهای گردشگری برای جذب گردشگر از کشورهای همسایه (O2, S22)</p> <p>SO2. استفاده از فرصت بهبود تعاملات بین‌المللی جهت رونق ظرفیتهای تجاری، صنعتی شهر (O5, S3)</p> <p>SO3. استفاده از موقعیت برتر تبریز در منطقه برای توسعه و انتقال دستاوردهای سازمان صنعت، معدن و تجارت و اتاق بازرگانی (S7, O1)</p> <p>SO4. حمایت و تقویت بخش خصوصی جهت کارآفرینی در</p>	<p>S1. بزرگترین شهر شمالغرب کشور</p> <p>S2. قطب اناری، سیاسی منطقه شمالغرب کشور</p> <p>S3. قطب تجاری و صنعتی منطقه شمالغرب کشور</p> <p>S4. قطب فرهنگی شمالغرب کشور</p> <p>S5. وجود مناطق آزاد، مبادی ورودی و خروجی و کمربات با ظرفیت‌های بالای ذخیره</p> <p>S6. افزایش افراد متخصص و توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات برای افزایش راندمان تولید، عرضه و تجارت</p> <p>S7. کارآمدی سازمان صنعت، معدن و تجارت و اتاق بازرگانی</p> <p>S8. کارآمدی اتحادیه‌ها و تشکيلات صنعتی، تجاری و صادراتی</p> <p>S9. داشتن توانمندی، استعداد و علاقه تجاری و ارتباطی جمعیت تبریز</p> <p>S10. وجود روحیه کارآفرینی بالا در بخش خصوصی</p> <p>S11. داشتن پتانسیل‌ها، زیرساخت‌ها و ظرفیت‌های صنعتی، تجاری و علمی</p>

<p>زمینه گردشگری و در منطقه آزاد تجاری - صنعتی (S11,Q3)</p>	<p>S12. موقعیت مناسب جغرافیایی شهر تبریز در مرکز آذربایجان و قرار گرفتن آن در سر راه مهم ارتباطی ایران - اروپا S13. دارا بودن تاریخ غنی و پر افتخار و یکی از کهن ترین خاستگاه های شهرنشینی و مدنیت در ایران S14. وجود نیروی کار ارزان قیمت در بخش های مختلف اقتصادی S15. وجود منابع انرژی مصرفی ارزان، نظیر آب، برق، گاز و ... S16. برخورداری از شبکه های وسیع حمل و نقل جاده ای- راه آهن و فرودگاه بین المللی تبریز S17. وجود ظرفیت های طبیعی، علمی، تاریخی، فرهنگی برای جذب گردشگر داخلی و خارجی S18. وجود دانشگاه ها و مراکز آموزش فنی و حرفه ای و مؤسسات تحقیقاتی صنعتی S19. دارا بودن طبیعت منحصر به فرد (چنگل های ارسباران و حاشیه رودخانه ارس) S21. دارا بودن مرز زمینی بین ایران و کشورهای آذربایجان و ارمنستان S22. پتانسیل بالای تبریز در جذب گردشگر سلامت</p>	<p>ضعف (W) W1. عدم دسترسی به اطلاعات و روند بازار کار و بهره‌وری W2. عدم وجود سیستم بانک اطلاعات جامع و کامل در رابطه با وضعیت اشتغال W3. بهره‌وری پایین عوامل تولید نسبت به میانگین کشوری W4. وجود تراکم و ترافیک بالا W5. آلودگی هوای بالا W6. عدم بکارگیری و استفاده از افراد با تحصیلات عالی و متخصص در بخش های مختلف اقتصادی به ویژه در بخش صنعت W7. نداشتن برنامه های آموزشی متناسب با پیشرفت در صنعت W8. عدم استفاده کامل از ظرفیت های موجود W9. بوجود آمدن مشکلات اقتصادی برای سرمایه‌گذاران در بخش صنعت W10. عدم بکارگیری متخصصان در زمینه توسعه گردشگری در سطح شهر W11. عدم بکارگیری متخصصان در زمینه توسعه گردشگری در سطح شهر W12. عدم توسعه شهر تبریز بر پایه اصول توسعه پایدار شهری W13. تشدید نرخ بیکاری در سالهای اخیر در تبریز</p>
<p>استراتژی دفاعی (WT)</p>	<p>استراتژی انعطافی (WO)</p>	
<p>WT1. ارتقاء کیفیت نظام آموزشی متناسب با وضعیت اقتصادی تبریز در راستای افزایش اشتغال (T1, W13) WT2. ایجاد سیستم ارزیابی عملکرد دستگاههای اجرایی، و ایجاد بانک اطلاعات در زمینه پیشرفت وضعیت کار و بهره‌وری (T5, W1) WT3. جذب سرمایه گذاری داخلی و خارجی جهت استفاده از ظرفیتهای موجود برای توسعه (W8, T6) WT4. توسعه زیربنای نرم افزاری شامل اطلاع رسانی و بازاریابی فرصت های سرمایه گذاری بویژه در زمینه گردشگری (W1, W8, T6)</p>	<p>OW1. گسترش زمینه های استفاده از منابع بانک جهانی جهت برنامه ریزی برای ارتقاء بهره وری عوامل تولید (O5, W3) OW2. بکارگیری نیروهای انسانی متخصص برای شگوفایی صنعت بویژه صنعت گردشگری در فرصتهای پیش رو (O6, W6, W11) OW3. استفاده از موقعیت مناسب ترانزیتی شهر برای توسعه تجارت و صادرات تولیدات شهر (O4, W9, W3) OW4. استفاده از ظرفیتهای موجود علمی، صنعتی، تجاری جهت توسعه مناطق آزاد تجاری و صنعتی (O3, W8)</p>	

نتیجه گیری

اگر چه شهرهای ایران در رتبه‌بندی شهرهای جهانی قرار نگرفته‌اند، اما نمی‌توانند از روند کلان جهانی شدن و جریان‌ات فرعی حاکم در حاشیه، ابعاد مختلف و فرصت‌ها و مزیت‌های تعاملات جهانی فارغ مانده و بدان بی‌توجه باشند. فرصت‌هایی که درصدر آنها، ارتقاء رقابت‌پذیری شهری و بهره‌برداری از جریان سرمایه‌گذاری خارجی، دیپلماسی شهری و نقش‌آفرینی فعال در عرصه تجارت و تبادلات جهانی قرار دارند. در این میان، وضعیت کلانشهر تبریز در تحلیل استراتژیک SWOT در وضعیت تهاجمی قرار دارد، به این ترتیب که نیازمند استفاده بهینه از ظرفیتها و پتانسیلها و نقاط قوت موجود بوده و همزمان نیازمند حمایت‌های ملی و استفاده از فرصت‌های موجود و پیش رو که خارج از محدوده کلانشهر تبریز متوجه آن هست، می‌باشد تا این کلانشهر در مسیر جهانی شدن روز به روز شاهد موفقیت‌هایی چشمگیر در تمامی زوایا، مخصوصا در زمینه سرمایه‌گذاری باشد.

منابع

- اداره گمرک استان آذربایجان شرقی، ۱۳۹۶
- بایبوردیان، اسماعیل، کریمیان، علیرضا، (۱۳۹۳)، جهانی شدن فرهنگ و تاثیر آن بر هویت ملی ایران، *پژوهشنامه روابط بین الملل*، دوره ۷، شماره ۲۸، صفحه 77-102
- ترکمن نیا، نعیمه و همکاران(۱۳۹۰)، ارزیابی گردشگری روستای کنگ با استفاده از مدل SWOT، *فصلنامه گردشگری و چشم انداز آینده*، سال دوم، شماره اول.
- رابرتسون، رونالد (۱۳۸۵)، *جهانی شدن تئوری های اجتماعی و فرهنگ جهانی*، ترجمه کمال پولادی، چاپ سوم، تهران، نشر ثالث
- زنگنه، یعقوب و شمس‌الله‌زاده، یاسر، (۱۳۹۰)، بررسی و تحلیل نقش تصویر مقصد در توسعه صنعت گردشگری (مطالعه موردی: کلانشهر تبریز)، *جغرافیا و برنامه ریزی*، سال ۱۶، شماره ۴۱، ۱۶۸-۱۵۳
- سازمان بورس منطقه ای استان آذربایجان شرقی، ۱۳۹۶
- سازمان صنعت، معدن و تجارت استان آذربایجان شرقی، ۱۳۹۶
- سرشماری عمومی نفوس و مسکن استان آذربایجان شرقی، ۱۳۹۵
- فرهادی محلی، علی، (۱۳۹۰)، بررسی تحلیلی پدیده جهانی شدن با تمرکز بر حوزه فرهنگ، *فصلنامه مطالعات راهبردی سیاستگذاری عمومی*، دوره ۲، شماره ۵، صفحه ۶۳-۹۶
- مرادی مسیحی، وراز، (۱۳۸۱) برنامه ریزی راهبردی در کلانشهرها، تهران: پردازش و برنامه ریزی شهری.
- مرکز خدمات سرمایه‌گذاری استان آذربایجان شرقی، ۱۳۹۶
- نوریان فرشاد، ارباب، پارسا، (۱۳۹۶)، واکاوی چشم اندازهای جهانی در کشورهای درحال توسعه: از نقد رویکردهای مسلط کنونی تا ارائه چهارچوب مفهومی جایگزین، *فصلنامه مطالعات شهری*، شماره ۲۲، ص ۴۳-۵۸
- واترز، مالکوم (۱۳۷۹) *جهانی شدن*؛ ترجمه مردانی، اسماعیل و مریدی، سیاوش؛ تهران، سازمان مدیریت صنعتی.
- Antràs, Pol., de Gortari, Alonso, Itskhoki, Oleg, (2017), Globalization, inequality and welfare, *Journal of International Economics*, 108 (2017) 387-412
- A.T.Kearney, Global Cities report,2017

- Baylis, John., Smith, Steve., Owens, Patricia, (2017), The globalization of world politics, Oxford university press.
- Beaverstock, J. V., R. G. Smith, P. J. Taylor, D. R. F. Walker, and H. Lorimer. 2000. "Globalization and World Cities: Some Measurement Methodologies." *Applied Geography* 20: 43-63
- Clark, D. (1996). *Urban World, Global City*, Routledge.
- Gills, Dong- Sook (2002), *Economic globalization and women in Asia: Challenges and responses*, London, Routledge, UNESCAP.
- JLL Cities Research Center, *new world of cities globalisation and competition-2015*
- Jovane, Francesco., Seliger, Günther., Stock, Tim., (2017) *Competitive Sustainable Globalization, General Considerations and Perspectives*, 14th Global Conference on Sustainable Manufacturing, GCSM 3-5 October 2016, Stellenbosch, South Africa, *Procedia Manufacturing* 8 (2017) 1 – 19
- Lemanski, Charlotte. 2007. "Global Cities in the South: Deepening Social and Spatial Polarization in Cape Town." *Cities* 24(6): 448–461
- Lucas, Manuela (2004), *How can we make globalization work for sustainable development*, Afrique PALOP: Developpement et mondialisation seminaire- Universite Libre de Bruxelles 1-2 mars
- Nieusma, Dean and Riley, Donna, (2009), *Designs on development: engineering, globalization, and social justice*, *Engineering Studies*, Volume 2, Issue 1, 29-59.
- Organization for Economic Cooperation and Development (OECD), (2013), *Interconnected Economies: Benefiting from Global Value Chains*, OECD Publishing, Paris.
- Pearce, John A. and Richard B. Robinson (2011), *Strategic management*, McGraw Hill International Edition, Singapore
- Short, John Rennie, and Yeong-Hyun Kim. 2007. *Globalization and the City*. Translated by AhmadPour Ahmad and Shayan Rostami. Tehran: Academic Center for Education, Culture and Research (ACECR). [In Persian]
- Stiglitz, J.E., *Globalization and its Discontents*, *Journal of Libertarian Studies*, vol. 18, no 1, 2002.

- United Nations (UN), (2011), Globalization and interdependence: sustained, inclusive and equitable economic growth for a fair and more equitable Globalization for all, including job creation, UN, Report of the Secretary-General.
- United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD), Trade and Development Report 2015, United Nations (UN), New York and Geneva, 2015.